

ENYEDI GYÖRGY RÖVID ÉLETRAJZA

Enyedi György 1930. augusztus 25-én született Budapesten. Családja felvidéki és zalai (horvát) gyökerekkel büszkélkedik, de ő Budán élő pesti lokálpatriótának tartja magát. Szüleinek egyetlen gyermeke és a család törekvései között az ifjú Enyedi György iskoláztatása előkelő helyen szerepelt. Tanulmányait abban az időszakban kezdte meg, amikor még igen intenzív volt az Osztrák-Magyar Monarchia emléke hazánkban. Középiskolai tanulmányait a pesti piaristáknál végezte és az iskola színvonalát mi sem jellemzi jobban, hogy osztálya három akademikust is adott hazánkban. A geográfia érdekelte, de középiskolai tanár nem szeretett volna lenni. 1949 és 1953 között a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem padjait koptatta. Innentől kezdve a geográfia iránti vonzalom a közgazda szakképzettséggel párosulva meghatározta a további pályát, érdeklődése a társadalomföldrajzi egyenlőtlenségek alapjainak feltárása felé fordult. A regionális tervezés-gazdaságföldrajz szakos közgazda diploma megszerzése után anyaintézményének tanársegédjeként dolgozott, majd 1955-ben a Gödöllői Agrártudományi Egyetem Agrárgazdaságtan Tanszékére került. Figyelme a vidék, a falu-város kapcsolat és a regionális egyenlőtlenségek felé fordult. 1960-tól kezdett mélyülni kapcsolata az Akadémiával, amikor is előbb munkatársává, majd osztályvezetőjévé és igazgató-helyettesévé válik az MTA Földrajztudományi Kutatóintézetének. 1983-ban megbízást kapott az MTA Regionális Kutatások Központjának megalapítására, amely pécsi székhellyel létre is jött. 1991-ig a központ igazgatói feladatát is ellátja. Tudományos munkásságát oktatói tevékenysége egészítette ki, 1962 és 1969 között Debrecenben, 1985 és 1991 között Pécsen tanított, 1991-től az ezredfordulóig pedig az ELTE Szociálpolitikai Tanszékének egyetemi tanára volt. A hazai és nemzetközi regionális tudomány prominens képviselője, több külföldi egyetem vendégtanára volt, kapocs szerepe megkérdőjelezhetetlen. Számos hazai és külföldi tudományos testület tagja, vezetője, képviselője volt illetve ma is aktív tevékenységet vállal. 1958 óta tagja a Magyar Földrajzi Társaságnak, 1982-től az MTA levelező, 1990-től rendes tagja. 1990-től az Academia Europaea tagja. 1999 és 2002 között az Akadémia társadalomtudományi alelnöke volt, 2002-től ugyanezen szervezet elnökségi tagja. Nemzetközi elismertségét jelzi, hogy egyedüli magyar geográfusként vezető pozíciót töltött be 1984 és 1992 között a Nemzetközi Földrajzi Unióban. 1998-tól 2002-ig a Magyar UNESCO Bizottság elnöki tevékenységét is ellátta. Tiszteletbeli tagja a Francia-, a Finn-, a Lengyel-, a Brit- és a Horvát Földrajzi Társaságnak. A honi regionális tudomány megalapításában játszott úttörő szerepét, sokszínű tudományos és oktatói munkásságát, a közéleti tevékenységét számos díjjal és kitüntetéssel ismerték el. Ezek közül a legjelentősebbek az Akadémiai Díj (1961), a Magyar Földrajzi Társaság Kőrösi Csoma Sándor-emlékérdme (1986), a Trefort Ágoston-díj (1994), a Pro regio-díj (1995), a Széchenyi-díj (1998) és a Magyar Köztársasági Érdemrend Középkeresztje (2004). Publikációs tevékenysége gazdag, nevéhez negyedszáz könyv és több, mint tízszer ennyi tanulmány fűződik. Nemzetközi szinten a legtöbbet

hivatkozott magyar geográfus. Szemléletmódjára az interdiszciplinaritás jellemző, amit mi sem igazol jobban, minthogy a 75. születésnapjára rendezett konferencián a geográfusok mellett a szociológusok, a regionális tudomány, a közgazdaságtudomány, a településtudományok képviselői is tiszteltek munkássága előtt.

RIPORT ENYEDI GYÖRGGYEL

BARANYAI GÁBOR¹ – LAMPÉRT KIRILL²

Vendéglátónk doktor Enyedi György akadémikus, kutatóprofesszor úr. 1930. augusztus 25-én, Budapesten megszületik Enyedi György. Mondjon professzor úr, legyen szíves pár szót arról, hogy milyen családban, milyen háttérrel, milyen gyerekkorral?

Tehát Budapesten születtem. A család egyik ága – az anyai nagyapai ág – nagyon régi pesti, a 18. században bukkantak föl Pesten. Anyai nagyanyám zalai, onnan került föl Pestre. Az apai nagyszülők a Felvidékről származnak. A nagyszüleim Monarchia négy sarkából jöttek össze Pestre. Anyai nagyapám, akít én nem ismertem, mert már jóval a születésem előtt meghalt, horvát származásúnak tartotta magát, de hát Pesten éltek nagyon hosszú ideje. Ez a régi pestiség azért érdemel említést, mert nagyon sajátos élete volt az én gyerekkorom Budapestjének. Még alig vált ketté az Osztrák-Magyar Monarchia, 1930-ban még a kétnyelvűség is élt a városban. Pesti, munkásból kispolgárvá váló család volt körülbelül a mienk. Édesapám művezető volt a Magyar Pamutban, tehát már egy kicsit kiemelkedő. Beszélt németül és olaszul, ami a régi Monarchia tradícióit jelenti. Egy gyerekkor, amely anyagilag szerény volt. Pest mégis nagyobb nyitottságot jelentett a világra, mint mondjuk egy vidéki kisváros. A Bécs- Budapest kapcsolat még élt, a Monarchia-szalak éltek. Erre jó példa, hogy nekem Bécsben és Milánóban voltak rokonaim, ám vidéken sehol. Egyetlen gyerek voltam, elég kései gyerek. A szüleim és nagynénik, nagybácsik részéről volt egy törekvés, hogy az én generációm már tanuljon, úgy haladjon előbbre. Egy unokabátyám, aki elesett a háborúban, ő volt az első, aki egyetemre került, aztán én voltam a második a családból, aki bár csak 1949-ben, de egyetemre kerültem. A piaristákhoz jártam Pesten, az egy nagyon jó, színvonalas gimnázium volt. Ott az osztályból hárman lettünk akadémikusok, ketten sajnos meghaltak már, Andorka Rudolf, a szociológus és Tőkei Ferenc, a sinológus. Ez egy nagyon erős iskola volt, és nem tudom milyen módszerrel, de egy életre szóló kultúrát, tudásvágyat tudtak elültetni a diákokban, annak ellenére, hogy sokan voltunk az osztályban, több, mint negyvenen. De nagyon erőteljes volt a tudás tisztelete. 1949-ben érettségiztem. Az akkori pályaválasztásban bevallom, hogy – nem voltak még ilyen

1 Doktorandusz, Pécsi Tudományegyetem, Természettudományi Kar, Földrajzi Intézet. Pécs, Ifjúság útja 6. 7624. baranyaigabor@freemail.hu

2 Doktorandusz, Pécsi Tudományegyetem, Természettudományi Kar, Földrajzi Intézet. Pécs, Ifjúság útja 6. 7624. kirill@gamma.ttk.pte.hu

hosszú egyetemi felvételi procedúrák – inkább negatív dolgok tereltek, jelesül, hogy nem óhajtottam orvosi pályára lépni, vagy mérnöki pályára lépni. Ugyanakkor a geográfia, ami mindig nagyon foglalkoztatott, akkor csak tanár szak volt, és a középiskolai tanári pálya sem vonzott. És így körülbelül kettő maradt, a Közgazdasági Egyetem és a Jogi Kar. Ezek egymás mellett voltak akkor, a Szerb utcai kis öreg épületben, ami most az ELTE klubja, azt hiszem. Ott volt a Közgazdasági Kar, oda iratkoztam be. A jogot unalmasnak véltem, beiratkoztam a Közgazdasági Egyetemre. Tehát nagyon tudatos pályaválasztás ebben nem játszott szerepet. A Közgazdasági Egyetemen azonban több meglepetés ért. Az egyik az volt, hogy bár a jogot el akartam kerülni, az első évben mégis három fajta jogot kellett hallgatni. A másik meglepetés, hogy volt ott egy nagyon erőteljesnek mondható Gazdasági földrajz Tanszék, amit annak idején Teleki Pál alapított. Megvolt a lehetőségem, hogy közgazdász hallgatóként azért földrajzi tanulmányokat is folytassak. Néhány évig létezett egy olyan szak a Közgazdasági Egyetemen, amelynek gazdasági földrajz, területi tervezés volt a neve. Tehát földrajzi ismereteket is tanultunk. Az ELTE-re átjártunk hallgatni, gyakorlatilag elég komplett két diplomakört, vagy ismeretkört kaptunk, közgazdász diplomával végezve. Kialakult már diákkoromban egyfajta érdeklődési kör bennem, és ez a közgazdasági fölkészülés a geográfia iránti vonzalommal párosulva, a társadalomföldrajzi egyenlőtlenségek vizsgálata felé fordított. Ennek sok lépcsője volt, inkább gazdasági földrajzzal kezdődött, abban is inkább a mezőgazdasággal, azután a települések, falvak, városok vizsgálatával. De mindvégig az foglalkoztatott, hogy mi a társadalmi-gazdasági különbség magyarázata, hogyan írható le az a szabályosság, amely nagy földrajzi különbségeket hoz létre a társadalmi fejlődésben, gazdagok és szegények között, falvak és városok között, fejlődő és leszakadó országok között. Tehát mindig egy-egy probléma érdekelt igazán, nem a diszciplína. 1953-ban kaptam diplomát, akkor tanársegédként bent maradtam a Közgazdasági Egyetemen. A tanszékvezető Markos György volt, aki nem volt képzett geográfus, de rendkívül színes egyéniség volt, egy roppant ösztönző, stimuláló, jó értelemben nagyravágyást szuggesztált a tanítványaihoz. És tulajdonképpen egy olyan földrajzi szemléletet próbáltunk mi azután megvalósítani, ami a közgazdaságot és a térgondolkodást valahogy egyesítette. Több akkori évfolyamtársam vált vagy a területi tervezésben, esetleg az oktatás területén ismertté ebből a korból. A tanársegédségem nem tartott sokáig, egy év múlva „elfogyott” az állásom ott. Az első két évben négy állásom volt, fordulatos évek voltak. Nagyon hálás lehetek azért, hogy 1955-ben a Gödöllői Agráregyetemre kerültem, az Agrárgazdaságtan Tanszékre. Ott dolgozott egy docens, Csizmadia Ernő – jeles közgazdász volt, fiatalon meghalt –, aki tulajdonképpen lehetővé tette nekem, hogy a földrajzi kutatásokat folytassam, ha megtartom az agrárgazdasági szemináriumokat. Én Angyalföldön nőttem föl, ami nem egy kifejezett agrárvidék. Nagyon sajátos volt az a milió, de egyik tulajdonságom, hogy minden rosszat próbálok jóra fordítani. Nagyon sok ismereteket szereztem az agráregyetemen és ez nagyon megkönnyítette a későbbi, regionális különbségekre, vagy falu-város kapcsolatokra irányuló vizsgálataimat. Gödöllőn voltam öt évig. Azután 1960-ban hívtak a Földrajztudományi Kutatóintézetbe, és 1960-tól 1983-ig ott voltam, dolgoztam osztályvezetőként, voltam igazgató-helyettes. Alapjában mindig azt a

gazdasági földrajzot műveltem, ami lassacskán tágult és a nagy társadalomföldrajznak nevezett szélesebb kört kezdte lefedni. 1983-ban nagyon szomorú esett történt, egy jó ismerősöm, a sokra becsült jogászprofesszor, Bihari Ottó meghalt. Ő a pécsi Dunántúli Tudományos Intézet igazgatója volt, akadémikus. Általa kapott a pécsi Dunántúli Tudományos Intézet egy olyan profilt, ami a területi kutatások irányába mutatott. Én akkor egy évben kétszer-háromszor utaztam is Pécsre, hogy az egész fiatal kezdőkkel – akik most a vezető garnitúra – konzultáljak. És az ő sajnálatos halála után, az akadémia főtitkára nekem szegezte a kérdést, hogy hajlandó lennék-e a Dunántúli Tudományos Intézet igazgatását elvállalni. Akkor nekem az volt a feltétel, hogy a Földrajzi Kutatóintézetben lévő munkatársaim is jöhessenek velem. Ezt a lehetőséget megkaptam és így megszületett a Regionális Kutatások Központja, pécsi székhellyel. Mai napig ez az egyetlen vidéki akadémiai társadalomtudományi intézet. Már a születésnél hálózatszerű volt, mert a Földrajzi Kutatóintézetben lévő osztályokból lett a pesti részleg, Kecskeméten volt egy kis csoport és Békéscsabán is. Ebből épült fel a Regionális Kutatások Központja, aminek főigazgatója voltam 1991-ig. Azóta is munkatársa vagyok ennek az intézménynek és azt hiszem, hogy ez egy nagyon jó kutatóintézet. Jó minőségű, korszerű szervezésű, eredményes és nagyon örülök, hogy az utódaim nagy sikerrel feledtetni tudnak engem, legfeljebb a kedvességgel emlékeznek vissza. Nagyon eredményesen működnek. Hát ez mogyoróhéjban a pályám, a hazai pályám. A feleségem tanítványom volt a Közgazdasági Egyetemen. Akkor ismerkedtünk meg, amikor ő harmadéves volt, én pedig tanársegéd, tehát a tanítványom volt. Most már több mint 51 éve élünk együtt. Van egy leányom, filmrendező, Enyedi Ildikó, két pompás unokám. Egy szép élet, úgy érzem.

Így van biztosan. Kik voltak akár a gimnáziumban, akár az egyetemen azok a markáns emberek, akik egy életre szóló hatást gyakoroltak Önre?

Ez érdekes, mert fiatal korban találkoztam ilyen markáns emberekkel, de nem a közvetlen környezetemben. A gimnáziumban, ami egy nagyon kemény, szigorú gimnázium volt, és az akkori kor társadalmában jellemző erős hierarchia volt. Ugye egy művezető gyereke inkább az alsó rétegekben helyezkedett el a gimnázium osztályrendjében. Ott mondjuk kevesebb ilyen élmény ért. Említettem már Markos György nevét a Közgazdasági Egyetemen, de az igazi nagy stimulusok, ösztönzések részben más szakmákból értek. Erdei Ferencet kell például megemlítenem. Elképzelhető, hogy Erdei Ferenc, aki 1957 után az Akadémia főtitkára volt, a próbálkozásaimban, az első kutatásaimban kicsit a saját fiatal korát nézte vissza. Hiszen Erdei a húszas éveiben járt még, amikor már kiváló munkákat írt a magyar faluról, a magyar tanyáról. Érdekeltek őt az én mezőgazdaság-földrajzi majd falu-földrajzi kutatásaim, amelyek akkor folytak. Ő nagyon támogató volt. Nagyon sok segítséget és ösztönzést kaptam külföldi, idősebb professzoroktól. De valahogy hazánkban a szakma megtört, megszakadt, lefejeződött közvetlenül a háború után. Akik megmaradtak, azok közül kiváló, nagy tu-

dású ember volt Mendöl Tibor az ELTE-n. Vele nem volt kapcsolatom, mert én a Közgazdasági Egyetemen voltam, ő pedig eléggé visszahúzó ember volt. Maga a régi Teleki Intézet akkor megszűnt. Érdekes anekdota, hogy Kosári Domonkos, aki a Történettudományi Intézet igazgatója volt, ugyancsak Gödöllőn kapott egyetemi helyet, és gyakran együtt utaztunk HÉV-vel. Ő a gödöllői Agrártudományi Egyetem könyvtárában volt akkor. A szakma akkor nagyon átalakulóban volt és azt hiszem, hogy ez az erőteljes generációváltás gyorsabban is érlelte azt, aki hajlamos volt rá, valamint elég mersze és kurázsija volt.

Tulajdonképpen a pálya úgy alakult, hogy kezdődött egy tanári szakmával aztán átváltott egy kutatói szakmává, azután újra visszatért az egyetemi katedrára. Minek köszönhető ez?

Tulajdonképpen végig tartottam egyetemi kapcsolatokat. Azt hiszem nekem leginkább a kutatás tetszett, mert a kíváncsiságom, valaminő akármilyen szerény, de új eredmény feltárására ösztönözött. A tanár esetében pedig szükségszerűen, amit tanít, annak a túlnyomó többsége nem a saját eredménye. Persze világos, egy szakma alapjait meg kell tanítani. Tehát egyetemi tanításom alatt azt szerettem leginkább, hogyha felsőbb évesekkel vagy diplomamunkát írókkal – doktoriskolák akkor nem voltak –, volt kapcsolatom, ahol inkább lehetett már kutatási eredményeket és nem alapismereket tanítani. De szerettem több oknál fogva a tanítást. Az egyik az, hogy változó generációkkal van kapcsolatban az ember. A másik, hogy amikor előadást tart, akkor rákényszerül, hogy gyorsan, pontosan próbáljon fogalmazni, és ez nagyon megkönnyíti maguknak a kutatási eredményeknek a leírását, összefoglalását is. Az agráregyetemen adjunktusként fejeztem be a működésemet 1960-ban. Roppant érdekes, hogy tavalyelőtt kérték az Agrárgazdasági Tanszéken – tehát 45 évvel később –, hogy adjak nekik egy fényképet, mert ki akarják rakni a falra a volt tanáraik képét. Nagyon kedves tőlük, hogy 45 év után is volt, aki még emlékezett rám. Akkor mindig volt valamiféle kapcsolat az oktatással. Debrecenbe 1962-től 1969-ig jártam. Ott én szerveztem meg a Gazdasági földrajz Tanszéket 1962-ben, 32 éves voltam, jó feladat volt. Azután külföldön tanítottam sokszor, összeadva talán hét évet. Azután tanítottam rövidebb időt a pécsi egyetemen, az éppen születőben lévő Természettudományi Karon (a Tanárképző Főiskolával akkor váltott át egyetemi karrá). És hát végül az ELTE-n dolgoztam, de nem a geográfusok között – oda nem hívtak soha –, hanem a Szociológiai Intézetben, ahol természetesen szintén településfejlődést tanítottam, nem szociológiát. Ott fejeztem be 2000-ben a tanításaimat.

Szívesen ment volna az ELTE-re a geográfusokhoz? Mi lehet az oka, hogy oda nem hívták? Talán az, hogy a nagy klasszikus geográfiai iskolákkal, tehát a Bulla-, Mendöl-féle iskolával igazából nem volt szoros kapcsolatban?

Nem voltam, így alakult. Bulla és Mendöl is fiatalon meghaltak. Bulla talán 1963-ban. Ő egyébként nekem főnököm volt a Földrajztudományi Kutatóintézetben. 1960-ban, amikor odahívtak, ő volt az igazgató. Valóban szerény volt a kapcsolatom az ELTE Földrajzi Intézetével, a mostani kapcsolatom is inkább személyes, például Nemes Nagy Józseffel. Az a kutatási irány, amit ő képvisel, nekem rokonszenves.

És a település- vagy területfejlesztés?

Igen a területfejlesztés is, bizonyos fokig a modellekben gondolkozás. Itt a közgazdász háttér nekem jól jött, a modellekben gondolkozás, a kvantitatív elemzések, a mérhető összefüggések.

A tudományos pálya első részében a publikációk alapján, az életmű alapján talán kivethető egy olyan vonal, amelyben egy kicsit hangsúlyosabb az ágazati oldal, az agrárgazdaság, agrár földrajz, a rurális terek vizsgálata, az 1980-as évektől viszont dominánsabbá válik egy városfejlesztési, területfejlesztési vonal. Mi volt az oka a váltásnak?

A területfejlesztés mindig jelen volt, végig érdekelt. Volt egy gazdasági körzet beosztás, ami a Közgazdasági Egyetemen készült el. Akkor tíz körzetre (ma régióknak nevezzük) osztotta az országot ez a vizsgálat, ebben részt vettem. 1956 tavaszán Erdei Ferenc irányította a szintén gazdasági körzetbeosztásra irányuló munkálatokat, ezekben is részt vettem. A mezőgazdaságra vonatkozó érdeklődésemet két dolog motiválta. Az egyik a véletlen, hogy az Agrártudományi Egyetemen dolgozhattam, végezhettem földrajzi kutatásokat. És ha már ott voltam, akkor igyekeztem minél többet elsajátítani abból a szakmából. A mezőgazdaság földrajzi különbségei elég jelentősen tükröznek természeti erőforrás különbségeket, tehát a geográfiához direkt módon volt köthető, közvetlenebbül kapcsolható. A másik pedig, hogy végeredményben az adatbázis a mezőgazdaságot illetően sokkal inkább kezelhető volt, sokkal inkább voltak mérhető adatok. Agrárstatisztika mindig létezett, ha nem is mindig publikálták. Ugyanakkor például az ipari statisztikák a legmélyebb államtitkot képezték. Ha megnéznék régi publikációkat ebből a korszakból, akkor vagy településföldrajzot találnak (abból is inkább településmorfológiát, amihez nem kellett nagy adatbázis), vagy mezőgazdasági földrajzot a gazdasági földrajzi vizsgálatokban. Nagyon kevés az iparföldrajzi és nagyon kevés a nem termeléshez kapcsolódó földrajzi elemzés abból a korból. Példának okáért az iskolák földrajzi eloszlása, vagy a kulturális földrajz nemigen volt akkor vizsgált téma. A mezőgazdaság vizsgálata a nemzetközi vizsgálataimat is sokáig irányította. Fokozatosan, apránként tolodott el az érdeklődés a város felé, nem annyira az egyes település belső szerkezete, morfológiája, mint a hálózat felé. És mondhatom, hogy ez az érdeklődés-eltolódás alapján azzal függött össze, hogy a régióknak egyre inkább a városhálózat vált a csontvázává, alapjává. Ez a város felé fordulás a városi régióknak a térszerkezetben betöltött rendkívül megnövekedett szerepével is összefüggött. Nem tudom, hogy az első

ilyen publikációim mikor születtek, de 1982-ben választottak az MTA levelező tagjának és a székfoglalóm már a városhálózattal foglalkozott. De az 1970-es évek végéig mindenképp előtte a mezőgazdaság földrajzi különbségei és a falu-város különbségek érdekelték. Úgy véltem az 1970-es években, hogy az egyik nagy társadalmi egyenlőtlenség az akkori Magyarországon falu-város, mint lakóhely szerinti volt, mert viszonylag mérsékelt volt a jövedelmi egyenlőtlenség, az alapvető életszínvonalbeli különbség viszonylag korlátozott volt, de a falusi és a városi életkörülmények, infrastruktúra elérhetőség, az orvos elérhetősége tekintetében rendkívül nagyok voltak a különbségek. Úgy véltem, hogy ez egy jelentős egyenlőtlenség. Volt egy kis könyvecském, „A falvaink sorsa”, amely 1980-ban jelent meg. Ez az 1970-es évek munkája, mert a megírás és a megjelenés között mindig több év telt el.

Az 1960-as években megjelent egy-két unikális városjellemezés, leírás, jobbjára külföldi. Párizsról, Koppenhágáról olvashatunk többek közt. Hogy jött az ötlet?

Volt bennem egy közvetítős szerepre törekvés. Mindenképpen úgy véltem és vélem ma is, hogy egy kis országban, ha valaki kutatással foglalkozik, a nagyvilághoz kell magát mérnie, hogy irodalmisan fejezzem ki magam, tehát a nemzetközi mércéhez kell közel jutnia. Ezt külön erősítette bennem az, hogy kezdeti nemzetközi kapcsolataimban gyakran némi gyanakvással néztek egy Kelet-Európából jöttre. Vajon ért-e egyáltalán valamihez, vagy pedig valamiféle titkos ügynök? Ha ért hozzá, vajon ért-e ahhoz, ami mostan éppen a főbb kutatási irányzat? Nagyon ösztönzött, hogy ezzel lépést tartsak. Az 1950-es évek második felében gyakorlatilag nem lehetett itt Nyugat-európai vagy Észak-amerikai könyvet vásárolni, nem lehetett ezekhez az irányzatokhoz hozzájutni. De a Magyar Földrajzi Társaság könyvtára fönntartotta a korábbi cserekapcsolatait. Előfizetni nem lehetett egy nyugati folyóiratra, de a Földrajzi Társaság a Földrajzi Közlemények fejében megkaphatta. A diktatúra soha nem tökéletesen működik. Gyakorlatilag a Magyar Földrajzi Társaság könyvtárában egy sor alapvető munka megtalálható volt, amelyeket én elolvastam. Én eléggé naprakész lehettem azokban a fő kutatási irányokban, amelyek az 50-es évek második felének angolszász vagy francia geográfiáját jellemezték. Volt egy olyan véletlen – ekkor a korai pályaképnél vagyunk –, hogy 1959-ben amikor én még az Agrártudományi Egyetemen dolgoztam, először volt lehetőség külföldi ösztöndíjat megpályázni. Talán két-három ország szerepelt ezek között, köztük Lengyelország. Nem volt nehéz megkapni azt az ösztöndíjat, nemigen érdekelte Lengyelország a pályázókat, főleg nem az Agráregyetemen, de azért hála a Földrajzi Társaság Könyvtárának én tudtam, hogy a lengyelek igen jók és igen korszerűek a földrajzi kutatásaikban. Kaptam ott egy kéthónapos ösztöndíjat, és úgy időzítettem, hogy a Nemzetközi Földrajzi Unió Régió Kutatási Bizottságának egy ülése volt abban az időben. Én ott előadással bejelentkeztem és meglepetést keltettem. Nem csak egyedül én, a lengyelek is feltétlenül. Magam is azt a fő kutatási irányt képviselem – az a mainstreamet, ahogy ma mondják divatosan –, ami az angolszász kutatási irányzat volt (eltérően a franciától, a némettől),

amelyek a földrajz kvantifikálása felé haladtak. Tehát gyakorlatilag egyszerű korrelációs modelleket használtam, és bizonyos fokig a körzetek elhatárolásánál ezeket alkalmaztam. És ez az 1959-es lengyelországi előadás nyitotta meg a pályát előttem, mert olyan tényleg kitűnő geográfusok voltak ott, mint a lengyel Leszczyski, Kostrowicki, akik már régen nem élnek. Vagy az amerikai Chauncy Harris, aki a Földrajzi Unió főtitkára volt később hosszabb ideig. De említhetném a belga Omar Tulipet-et, aki szintén régen meghalt. Tehát nagyon jelentős professzorok felfigyeltek rám, és nagyon sokat segítettek későbbi pályámon. 1960-ban Földrajzi Világkongresszus volt. Akkor oda már meghívtak, mert 1959-ben egy lengyelországi kisvárosban megismertek. Erdei Ferenc a főtitkári keretéből kiutaztatott, mert az Intézetnek erre nem volt pénze. Ott tagja lettem a Nemzetközi Földrajzi Unió egyik bizottságának, annak, amelyik a világ földhasznosítását vizsgálta. Ennek elnöke egy angol úr, Sir Dudley Stamp volt, aki később elnökölt az 1964-es londoni Földrajzi Világkongresszuson is. 1964-ben már a British Council hívott meg a Földrajzi Világkongresszusra. Innentől, ha úgy tetszik, már pályán voltam. Mindehhez az kellett, hogy 1959-ben kimenjek erre a lengyelországi konferenciára, és hogy előtte elolvassam ezeket a publikációkat, könyveket és folyóiratokat a Földrajzi Társaság könyvtárában. Nyelveket tanultam meg úgy, hogy beszédgyakorlatom nem volt benne. Mondhatom, hogy szerencsém volt. De ez talán lehet, hogy üzenet a fiatalabbaknak, hogy a szerencse, az képesség. A szerencsére fel kell készülni. Vakszerencse lehet a lottón, bár ott is kell venni egy lottószelvényt legalább, de egy pályán a szerencse annak képessége, hogy az ember fölismerje a lehetőségeket, merjen és tudjon választani.

Élni kell tudni a szerencsével. Lehet, hogy Lengyelországban volt egy adag szerencse, de a későbbi hosszabb külföldi tartózkodások – mint például a franciaországi, már valószínűsíthetően nem a szerencse művei. Jól gondolom?

Franciaország. Nagyon jó franciatanárom volt a gimnáziumban. Én a gimnáziumban tanultam meg franciául, külön óráim nem voltak. Gyerekkoromban nem tudtak taníttatni, legfeljebb valamilyen bécsi német dialektusra, amit minden pesti gyerek ismert akkor. Mikor is hívtak meg először Franciaországba? 1962-ben, igen. Stockholmban a földrajzi kongresszuson, meglepő volt, hogy beszéltem franciául, mert ez nem volt gyakori. Több francia professzort is megismertem, például Maximilian Sarre-t, aki akkor már 80 fölött volt, Pierre George-ot¹, aki akkor még java idejében volt, most már 90 fölött van legendás nevek. Tehát többen megismertek, és meghívtak néhány előadásra Párizsba, a párizsi egyetemre. Nagyon „egyszerűen” ment, körülbelül nyolc hónapig tartott, amíg kiutazási engedélyt kaptam és vízumokat, de 1962-ben kijutottam. Borzasztóan meg voltam illetődve, amikor a Sorbonne-on tartottam előadást. A francia kapcsolatom így kezdődött. A lengyelektől – főleg Kostrowicki professzortól – sokat tanultam, hogy miközben nagyon nehéz egyénileg kiutazni, kétoldalú konferenciákat, szemináriumokat lehet rendezni. Az egy jobban ellenőrzött csoport,

1 Az interjú elkészülte után néhány hónappal, 96 évesen elhunyt.

nem kószálnak széjjel. Jön hozzánk öt francia öt napra, kimehet öt magyar öt napra Párizsba. Elkezdtem szervezni kétoldalú konferenciákat, az első a magyar-francia szeminárium itt volt, Magyarországon. Azt még Debrecenbe vittem, mert akkor még ott is tanítottam. Ezután ebből alakult ki, hogy 1972-ben kineveztek a montpellier-i egyetemre, egyetemi tanárnak. Két évig tanítottam ott, és elmondható, hogy több, mint tíz évvel korábban voltam francia egyetemi tanár, mint magyar. Chaucy Harris 1966-ban a Ford Alapítványtól szerzett nekem egy kutatói ösztöndíjat, ami egy évről szólt. Azután már Amerikába is gyakran visszahívtak.

Van összehasonlítási alapja az akkori francia geográfiának és a magyar geográfiának? Lehet azt mondani, hogy műveltek közös dolgokat, vagy ők előbbre tartottak?

Tulajdonképpen a francia geográfiának a két háború közötti magyar geográfiára volt nagy a hatása. Teleki ismerte igazán az angolszászt is, meg a franciát is. Mendöl, általában – és nyilván itt a társadalom-, vagy település-, vagy gazdasági földrajzról beszélek – inkább francia hatású volt. Azt mondhatnám, hogy a francia geográfiát az jellemezte, hogy a táj, város érdekességeit rendszerezte, a különöset, a színeket kereste. Az angolszász – abban a korban még a német is – geográfia pedig az általános vonásokat kereste. Az angolszász modelleket akart megfogalmazni, a francia a teljes színességet mutatta. Nagyon előnyös volt, hogy én mind a két iskolában járatos voltam. A magyar földrajzba ez az általánosító, modellfogalmazó, később matematikai, statisztikai vonal először a közgazdászokon keresztül hatolt be. A Közgazdasági Egyetemről jött geográfusokon keresztül. De az általánosan elterjedt felfogás a leíró földrajz volt, hivatalosan is így hívták és ennek nem volt pejoratív értelme. A Földet le kellett írni, a geográfia azt vállalja, hogy leírja a földet. Ebben a leíró földrajzban a francia iskola hatása erősen érvényesült.

Volt a magyar geográfiának igénye arra, hogy ezt a francia sokszínűséget interpretálják valahogy, illetve ha volt, akkor milyen megnyilvánulásai voltak?

A geográfiának mekkora volt az igénye? Tapasztalják is, hogy ez nem egy nagyon népes szakma. Akkor különösen nem volt népes szakma. A dolog természeténél fogva – hogy mi a Földdel foglalkozunk – a geográfia sokkal erőteljesebben igényelte minden időben, a legnagyobb nehézségek közepette is, a nemzetközi összehasonlítást és a külföldi kapcsolatokat. A történelem, az irodalomtudomány vagy a nyelvészet mindegyikénél hasznosak ezek, de a geográfia nem tud nélkülük működni. Tehát mindent megpróbáltunk az 50-es évek nehéz körülményei között is, hogy valahogy legalább a szomszédsággal való kapcsolatot fenntartsuk. És ebben a földrajznak a hagyományos, a francia jellegű megközelítési módja könnyített, közös nyelvet adott. Egy olyan időszakban, amikor

roppant változások voltak az országban, iparvidékek alakultak ki, gyors volt a városnövekedés, drasztikusan csökkent a falusi népesség, tanyavilágból falvak szerveződtek, feltétlenül volt törekvés hogy ezt alaposan leírjuk.

Még egy kérdés erejéig még visszautalnék a falu-város illetve a rurális tereknek a vizsgálatára. Soba nem vágyott a professzor úr arra, hogy életközlelből ismerje meg a falvak életét?

Mit jelent „életközlelből”, hogy ott élni?

Ott lakni, igen. Tehát hogy a belső problémákat is érezni.

Világos, igen. Én nem voltam együttlakó etnográfus. Eszembe jut, hogy volt egy kedves francia barátom, aki egy afrikai falu életét tanulmányozta. Az első három évben csak a sövényen kívül lakott, utána már beköltözött. Úgy nyolc évet töltött a faluban. Számomra a falu nem néprajzi jelenség volt, nem kívántam ott élni. A falu egy településtípus volt, és egyik tükrözője a térbeli egyenlőtlenségeknek. A feleségem tanyán nőtt föl, egy szentesi tanyán, így a rokonságból is ismertem, nem volt egzotikum a számomra. De mint a bevezetőben mondtam, én egy lokálpatrióta vagyok Pesten. És Pestet mondom, jól lehet 38 éve Budán lakom, de pesti maradtam. Imádom Pestet, nem volt olyan törekvésem, hogy falun éljek. De nagyon sok időt töltöttem terepen, mint minden geográfus. Megértettem a falut, nem volt egzotikum de alapjában települési egyenlőtlenség volt számomra.

A Közgazdasági Egyetem és a Gödöllői Agráregyetem után a Földrajzi Kutatóintézetben kapott állást. Milyen emlékei vannak onnan, a pályatársakról, a Földrajzi Kutatóintézet kutatási vonaláról?

Az időbeli messzeség ugyan szépíthet, de én úgy érzem, hogy egy nagyon törekvő és nagyon színvonalas társulat jött össze. Az akadémiai kutatóintézetek sajátos jelenségek voltak abban az időben, szabadabban működhettek, mint az egyetemek és több lehetőségünk volt a nemzetközi kapcsolatokra. Kutatás volt a feladatunk és többnyire örültünk, hogy ezt csinálhatjuk. Pécsi Mártont például, aki a természeti földrajznak volt a vezető kutatója, igazgatója hosszú ideig a Földrajztudományi Kutatóintézetnek, sokra becsültem bár nem voltunk barátságban. Más típusú ember volt, de sokra becsültem, igen igényes volt a kutatásaiban. Marosi Sándort említette, aki ugyancsak az egész életét ott töltötte el. Nagy lehetőség volt számunkra, hogy a földrajzi publikációk száma meggyarapodhatott. Marosi alapította gyakorlatilag a Földrajzi Értesítőt. Én is főszerkesztettem valameddig, de mindig Marosi csinálta igazán a Földrajzi Értesítőt. Nekem sok kollégáról nagyon jó emlékem van a Földrajztudományi Kutatóintézetben. Sárfalvi Béla – aki aztán az ELTE-re ment, és sajnos meghalt már egy pár éve – rendkívül képzett geográfus volt. Beluszky Pál, aki úgy tűnt fel, hogy a Földrajzi Közlemények középiskolai tanárok számára pályázatot hirdetett és 1962-ben Beluszky

Pali, berettyóújfalui tanárként egészen érett dolgozatot küldött be. Nekem adták oda bírálni és meg-hökkentem, hogy milyen kitűnő dolgozat. Azután rövidesen a Földrajzi Kutatóba is jöhetett. Tehát én a Földrajzi Kutatótól úgy váltam el, hogy tovább léptem, úgy érzem. Végeredményben utána egy olyan intézetet szervezhettem, ami nem egy diszciplínára, hanem az én „bogaramra”, mániámra, a területi fejlődés és a regionális fejlődés különbségeinek a vizsgálatára jöhetett létre.

Említette már, hogy a Regionális Kutatások Központjának volt egy alaphálózata. Pályatársa mondta önről, hogy nagyon nagy dolog és nagyon nagy érdeme Enyedi Györgynek, hogy az RKK igazgatóságát csak úgy vállalta el, hogy ez a regionális hálózat tovább épül és megerősödik. Mi volt az, ami ebben motiválta, hogy tovább kell fejleszteni, és miért gondolta azt, hogy ez lesz az az út, ami a jövő kutatásait magabiztossá teheti, megalapozhatja?

Egyrészt a regionális kutatások Magyarországon különböző szakaszokban értek be és korántsem most fedezik fel. Maga a regionális tudomány – a Regional Science –, az 1950-es években fogalmazódott meg az Egyesült Államokban. Nemzetközi társasága 1952-ben jött létre, tehát nem egy abszolút újdonság. Nem egy diszciplína, hanem több diszciplína ismeretéből áll össze. Ez engem nagyon foglalkoztatott. A magyar regionális kutatók – főleg közgazdász, de geográfiai háttérrel is – nagyon aktívak voltak az 1970-es években. Az Európai Regionális Tudományi Társaság kétszer is Pesten rendezte meg a konferenciáját. Tehát a regionális kutatásoknak én mindenképpen jelentős jövőt véltem, és egyáltalán az olyan jellegű kutatásoknak, amelyek problémát akarnak megoldani és nem egy diszciplína hagyományos törvényszerűségeit csiszolják csak tovább. Abban, hogy nekem feltételem volt, hogy hálózattal indítok, az is szerepet játszott, hogy a földrajzi kutatóból többen velem óhajtottak jönni és én pedig velük akartam tovább dolgozni. De azután ez tovább fejlődött. Ennek oka, hogy a pécsi intézet ugyan egy országos hálózat központja, de alapvetően a Dél-Dunántúlnak a vizsgálata volt a látókörében. Ott élnek, nem csak oda utaznak, ott ismernek minden problémát. Ebből adódott hogy az Észak-Dunántúlon is meg kellett jelennünk, ahogy meg is jelentünk Győrben. Békéscsabán és Kecskeméten már volt egy-egy kisebb csoport, még a földrajzi kutatóból, és azután Debrecenben, Szolnokon, Miskolcon is megjelentünk. Ez egy országos hálózat. Azt hiszem, ez modell lehet egy olyan kutató intézetnek, amelyik nem csak egy hagyományos diszciplínát művel – és itt most ismétlem magam –, hanem egy problémát akar megoldani. Ilyen esetben mindig célszerű, ha több szakma vagy több terület egy hálózatban együttműködik. El tudom képzelni, hogy más intézet is ilyen formát fog majd ölteni a kutatásban, talán. A szegedi Biológiai Központ már például egy ilyen intézeti hálózati formát ölt és el lehet képzelni, hogy máshol is ezt a modellt fogják megvalósítani.

Mi volt az alapkoncepció, az adott korban a tudományos szempontból erősen centralizált Magyarországon, egy decentralizáció jegyében egy másik központ létrehozása, ami szintén erősen centralizált a regionális kutatások között, vagy nagy szabadságokkal mozgattak az egyes területi osztályok?

Nagy szabadságokkal. Jól kérdezett, mert egyrészt az egésznek az iránya az egész regionális kutatásban egy rendszer decentralizálására törekedett. A regionális fejlődés azt is jelenti, hogy a döntési kompetenciák regionális szintre helyeződnek. Ebben túlzottan sok siker eddig még nem született meg, de azért az én jelszavam az, hogy addig hányd a borsót a falra, míg ledől a fal. Hosszú idő kell és sok borsó. Az egész modell decentralizált. A Regionális Kutatások Központja, öt-hat ember, rendkívül kis központi gazdasági apparátus van Pécsen. Van egy kis vezérkar, főigazgató a helytesszel, akik az egész hálózatért felelősek, tartják az Akadémiával vagy a megrendelőkkel a kapcsolatot, stb. De az egyes intézetek önállóak, az egyes intézetek a béralapjukat megkapják attól függően, hogy hány főt tudnak foglalkoztatni, azon kívül szabad kezük van mindenben, hogy milyen témákat vállalnak, hol vállalják. Ezek az intézetek, ha csődbe jutnak, akkor egy másik kiegészítőket vagy kölcsönad számukra. Még egyik sem ment csődbe, de volt, hogy már eladósodtak és kiegészítők egymást. És ha a debreceni csoportunknak közigazgatási jogászra van szüksége, akkor Pécsről átmegy valaki, mert ott van. De nagyon önállóan működnek, ez egy erősen decentralizált intézmény. És ezzel erősebben gyökereznek a helyi közegbe, a helyi társadalomba, a régióba is. A pécsi központ vagy a főigazgató nem utasítja a Nyugat-magyarországi Osztályt, hogy mit kutasson Sopronban, vagy hogy állítson-e fel tanszéket a Széchenyi Egyetemen. Magától állított fel. Ez az intézetek kompetenciája, négy intézete van az RKK-nak, amelyek nagyon önállóak.

És mi sem bizonyítja ez jobban, mint hogy működnek. Jól működnek?

Jól működnek. Nem könnyen működnek, mert az akadémikusok még most is „csodabogárnak” tekintik ezt az alakulatot, és ez a finanszírozásban hátrányos.

Miért tekintik „csodabogárnak”?

Hát „csodabogár”, mert nem egy helyen van, mert nem egy diszciplínát művel.

Beszéltünk egy picit a pécsi évekről? A professzor úr a Természettudományi Kar és azon belül a földrajzi tanszékek szervezésében jelentős szerepet vállalt. Miért „hagyta el” Pécsen?

Elhagytam, de Pécs nagyon kedves városom maradt. Az egyetlen hely ahol éltem is. Debrecenbe is jártam tanítani, laktam Montpellierben két évig, Los Angelesben egy másikat. De ahol igazán éltem, úgy érzem, az Pécs volt ebben az időszakban. Én 53 évesen alapítottam meg a Regionális Kutatások Központját 1983-ban, hivatalosan 1984. január 1-e volt a munka kezdete. Én akkor azt mondtam, hogy ezt 60 éves koromig csinálom és akkor onnan visszavonulok. Ezt be is tartottam, többek meglepetésére talán, 60 éves koromban visszavonultam a menedzseléstől. Úgy éreztem, hogy ezek az évek már az összegezés, ha tetszik a bölcsesség éveit és nem a menedzselés, a szerve-

zetépítés éveit. Utódaim pedig igazán kitűnően tudták ezt csinálni. A Pécsről való visszavonulásom egybeesett azzal, hogy befejeztem a Regionális Kutatások Központja ottani vezetését és a munkát itt folytattam tovább az intézetnek, a központnak a Budapesti Osztályán. Akkor már tanítani sem jártam Pécsre. Egy véletlen volt, hogy az ELTE-re a szociológusok invitáltak, hogy tartsak ott órákat és aztán ebből lett ugye az egyetemi tanárság. 60 éves koromban, hát pontosan 61. évemben voltam, amikor onnan is visszavonultam.

Az ELTE Szociológia Tanszéken?

Ott tulajdonképpen nem szociológiát oktattam, hanem – ezt már Pécsen is kezdeményeztük – egy posztgraduális kurzust település- és területfejlesztők számára. Akkor nagyon sok új ember került be az önkormányzatokba. A polgármesterek új szerepet kaptak a területfejlesztésben és meg akarták tanulni. Volt már egy diplomájuk, de ezzel meg akartak ismerkedni. Ez a nyolc év, amíg tanítottam a Szociológiai Intézetben, gyakorlatilag ezt a posztgraduális kurzust jelentette.

Vannak élmények, tanítványok?

Azért az van bőven.

Meséljen nekünk professzor úr, kérem!

Nagyon sok tanítványom – sok száz, vagy sok ezer – nem volt végeredményben, mert nem főhivatásként csináltam. De mindig sok jó élményem volt. A Debreceni Egyetemen tulajdonképpen a földrajzi professzorok valamennyije a tanítványom volt, abban a hét évben járt oda majdnem mindegyik – de még történész professzorok is –, amikor ott tanítottam. A 75. születésnapomat is megülték, ami nagyon jól esett, mert majdnem negyven éve eljöttem onnan. És akkor jöttek ezek a már öreg, nyugdíj sűrű tanítványok, akik közül nagyon sokkal folyamatos kapcsolatom volt. Most már a gyerekeik jönnek hozzám a kézírataikkal és ez megint jóleső érzés. Aztán voltak amolyan „fél-tanítványok”, akik nem egyetemre jártak hozzám, de valahogy a munka kapcsán, mint fiatal kolléga, kvázi tanítvány szerepben voltak. Sok ilyen volt, és a világ minden részén vannak ilyenek.

Tebát a volt munkatársak és tanítványok között rengeteg van aki most barátként funkcionál?

Igen. Ez a legszebb élményem, a baráti hűség sok jelével találkozni, igen.

Enyedi György, a professzor, a tudós mit tart a legelőnyösebb emberi tulajdonságának?

Hát mondhatnám, hogy részben a rossz tulajdonságaimat. Ami elég meglepő. Szóval egy sikeres kutatónak nem csak érényei kell, hogy legyenek, hanem bizonyos rossz tulajdonságai. Bizonyos fokig monomániás. Mániákusan ragaszkodnia kell a témájához, amivel foglalkozik. Ehhez egy nagyon megértő és türelmes családi háttér is kell. Hogy jó tulajdonságaimnak mit tartok? Én nem óhajtom magam valamiféle angyalnak lefesteni, nem is vagyok az. Talán a kíváncsiság. Azért a kíváncsiság, mert a kíváncsiság kielégítéséért sok munkát vagyok hajlandó áldozni. Ha voltak formális sikereim, hát voltak, én soha nem azokat kerestem. Valamit azért akartam megcsinálni, mert roppantul érdekelt. És azt hiszem, hogy ez a kíváncsiság az egyik legfőbb tulajdonságom. Azt hiszem, hogy jó barát is tudok lenni, kellemetlen ellenség is tudok lenni, mert nem közömbös az egyéniségem, markáns. Valaki szereti, valaki nem szereti. Kész, természetes. A barátságot én is megbecsülöm, igenis hű tudok lenni a barátságban.

A legelőnytelenebbnek, Ön szerint?

Hát én nagyon meg vagyok magammal. Nem tudom, nyilván van bőven. Tudja a helyzet az, hogy nem mindig tűröm elég türelemmel az ügyeskedéseket, nem kedvelem a buta embereket, akik karriert csinálnak, és nem volt mindig elég bölcsességem, hogy ezen egy kézlegyintéssel túl legyek, tehát megbánthattam embereket. De én azt hiszem, hogy mindenki érényekből és hibákból van összeszöve. Én úgy érzem, hogy érényem a kíváncsiság és az a nagy munkabírás, amivel a kíváncsiságot megpróbálom kielégíteni.

Ez a türelmetlenség esetleg volt, hogy hátrányosan, negatívan csapódott vissza a pálya szempontjából?

Lehet, nem tudom. Nem vagyok sérelem-főlíró ember. Én úgy érzem, hogy a képességeimnek megfelelően teljesítettem a pályámat, ennél szebb dolog nincs, azt csináltam, ami érdekelt. És a sikerben formális jogokat, formális elismeréseket is kaptam. Amiről keveset beszéltem, de nekem halhatlan élmény volt, az a Nemzetközi Földrajzi Unióban betöltött munkám, pályám. Nagy élmény volt, hogy abban az időben járhattam be a világot, amikor ez roppant nehéz volt és közben a szakmámat műveltem, a munkámat teljesíthettem. A kíváncsiságom az egész világra kiterjedt és az megbecsülés, hogy megbíztak feladatokkal. 12 évig vezettem az Unió Falusi Fejlesztési Bizottságát, és hihetetlen, hogy mennyi élményt szereztem. 1971-ben a Nemzetközi Földrajzi Unió első regionális kongresszusát rendezte. Négyévente voltak a Földrajzi Világkongresszusok, és 1971 óta a két éves közbeeső periódusban egy régiónak a vizsgálata kerül sorra. Úgy érzem, az egyik első sikerem volt, hogy a legelső ilyen Regionális Kongresszust 1971-ben sikerült Pestre hozni, a közép-európai térségbe, ami nagyon nagy érdeklődést váltott ki, sokak számára ez egy ismeretlen hely volt. Akkor én voltam az Unió Magyar Nemzeti Bizottságának elnöke. 1972-ben pedig a Montreáli Világkongresszuson bíztak meg azzal, hogy a világ falusi fejlesztési – rural development – bizottságát szervez-

zem meg, legyek az elnöke. Az Uniónak ezek a bizottságai egy konkrét munkaprogram alapján, általában nyolc évig működtek és valamilyen összegező jelentést írtak a karsztmorfológiáról, az óceánpartok változásáról, ami éppen a téma. Szóval megalakult a Falusi Fejlesztési Bizottság, és ennek az volt a hipotézise, hogy a falusi térségeken belül vannak olyan dinamikus elemek, amelyekre regionális fejlődést lehet alapozni. Nem egyszerűen élelmiszerszolgáltató vagy nyersanyag-szolgáltató, nem csak a városnak alárendelt. Amit most vidékfejlesztésnek hívnak, az már néhány évtizeddel ezelőtt megfogalmazódott. A falu nem csak egy passzív befogadója volt a városi hatásoknak. Ez nagyon sok érdekes terepmunkát is hozott, bár meg kell valljam, hogy egy yoruba fűkunyhóban aludván Dél-Nigériában néha eszembe jutott, hogy a turistaföldrajz talán jobban jött volna, mint specializáció, a Copacabanán talán kellemesebb lett volna üdülni. Borzalmasan érdekes volt, több publikációt is hozott ez, és ismeretséget szélesebb körökben. A Nemzetközi Földrajzi Unióval való együttműködés két okból volt nagyon fontos a számomra. Egyrészt akkor még nem volt számunkra Európai Unió, nem voltunk tagjai az Európai Tudományos Tanácsnak, tehát egy nagyon fontos nemzetközi kapcsolattartó szerep volt. A másik pedig, hogy fejlődő országokkal lehetett kapcsolatba lépni, mert ugye gyakorlatilag az európai tudományos körök érdeklődési területe Európa, Észak-Amerika, nagyon kevesen lépnek ki ezen kívül, talán még Kína felé van érdeklődés. Ez is egy történet, hogy hogyan jutottam Kínába először. Az ENSZ egyetemnek a területfejlesztési szakértőjeként, ami Tokióban működik, és amely egyetemi intézménynek az igazgatója egy német geográfus, Walter Manshard volt, aki szintén nagyon sokat segített nekem. (A mostani elnöke egy holland geográfus, van Ginkel, aki korábban Utrechtben volt rektor.) Tényleg a világra nyílhatott a kapcsolat, amit egy geográfusnak nem kell magyarázni, mekkora érdekesség. 1984-ben pedig az Unió alelnökének választottak, ami úgy érzem, hogy jó elismerés volt, kétségkívül. Ez 8 évig tartott, 1992-ig. Ez megint kutatási lehetőséget adott a számomra, hiszen egy alelnök, bizottsági elnök is diszponál bizonyos anyagi források fölött, utazásokat, kutatásokat finanszírozhatott belőle. Ez 1992-ben zárult le és én úgy érzem, hogy a Földrajzi Unió sokat jelentett számomra. Nagyon sajnálom, hogy megcsappant velük a kapcsolat. A magyar geográfusok kevésbé keresik a kapcsolatot, alig vannak jelen, Szegedről Mezősi Gábor, Keveiné Bárány Ilona. Alig van kapcsolat, pedig hát a Földrajzi Unió nagyon fontos nemzetközi kapcsolatrendszer lehetne a geográfusoknak. Talán jobban érdeklődnek más lehetőségek, az Unió pályázatok vagy más erőforrások iránt, de örülnék, hogyha a Földrajzi Társaság megerősítené ezt a kapcsolatrendszert. Két évvel ezelőtt Glasgowban volt a Földrajzi Világkongresszus, amin részt vettem. Előtte volt egy súlyos műtét, szinte lepedőben szállítottam el oda magamat. De nagyon örülök, hogy 1960 óta mindegyik Földrajzi Világkongresszuson ott voltam, anélkül, hogy itthoni anyagi terheket jelentett volna, mivel ezt a Földrajzi Unió finanszírozta. Tehát sok kutatási lehetőség nyílt, és nagyon sok jó baráttra tettem szert, a világ legkülönbözőbb részein. És a meghívások egy része azért ebből adódott, természetesen. Mondtam, hogy első rendben francia és

amerikai egyetemeken tanítottam, de hát hosszabb-rövidebb időre másutt is. Mondjuk ez a két nyelv, amelyen írni is tudok, de azért elég sok nyelvvél megvagyok, hogy így mondjam. Első a latin volt.

Egy yoruba fűkunyhóban való alvás inkább kuriózum jellegű volt, vagy volt-e effektíve saját vagy a magyarországi kutatások szempontjából haszna is?

Nem volt közvetlenül a magyarországi kutatás szempontjából haszna, de az mindig nagyon jó, ha az ember el tudja a maga témáját helyezni a világ rendszerében. A fejlődő országokat illetően rengeteg kérdés fogalmazódik meg az emberben. Például, hogy végeredményben hol válik ketté az útjuk, hol szakadnak szét. A gyorsan emelkedő gazdaságok hol hagyják el a fejlődő ország szintjét, milyen ponton. Afrika süllyed, majdnem az egésze, ugyanakkor Kelet-Ázsia pedig gyorsan emelkedik. Említettem hogy, jártam Kínában, hatszor, nagyon eltérő időkben. Először az ENSZ egyetem szakértőjeként, amikor még nem is igen volt magyar-kínai kapcsolat, még kék zubbonyban jártak, de Mao elnök már szerencsére elhalálozott addigra. Tulajdonképpen ezt nehéz elmondani, de az ember a világ minden pontját magyar szemmel nézve jobban el tudja magát helyezni. A nagy érdekesség nyilván az volt, hogy a yoruba faluban a vándorló földművelést az ember nem csak olvasta, hanem megtapasztalta. Megtapasztalhatta azt is, hogy egy nem szerves modernizálódás, tehát amikor bevezetik az ültetvényes gazdálkodást egy vándorló földművelés rendszerébe, micsoda katasztrófákat hoz. Ökológiai jellegűt is, de ugyanakkor bevezette az éhséget is Afrikában. Abban a közegben, amely korábban fönntartotta magát – ugyan természeti nép szinten, de fönntartotta magát – most kirekesztődött egy sor élelem- és erőforrás. Ez a yoruba falu tapasztalata. Az egyetlen hely, ahol örültem, hogy épségben el tudok onnan utazni, az a lagosi Murtala Mohammed repülőtér. Több órán keresztül megvesztegettem mindenkit, hogy valahogy följussak a svájci repülőgépre.

Tehát voltak azért veszélyes szituációk.

Ó, hát persze, hogy volt, nagyon sok volt.

Professzor úr villantja föl a Föld különböző helyeit, ballottunk már Delhiről, Los Angelesről, Montreálról. Tulajdonképpen ez egy nagyon jó dolog, hogy sokfelé van lehetőség elmenni, sok helyet megismerni. A geográfus szakmának véleményem szerint akár egy előnye is lehet ez. Mit gondol erről?

Hát ez egy gyönyörű szakma, persze. Más vagyonokat fizet ezért, mi meg dolgozunk.

Az utazások során van valami olyan élmény, ami tanulságos lehet?

Hát persze, minden út tanulságos, ha tetszik. Itt most az öregember bölcsességeit nemigen tudnám megfogalmazni, mert nagyon különbözőek. Azt hiszem az egyik dolog, ha valaki geográfusként utazik, akkor vegye teljesen természetesen, hogy a világ sokszínű, nem csak a környezete, de az emberek is. Tehát a civilizációk különbözőek, divattá vált a civilizációk harca kifejezés. Ezt nem nagyon akceptálom, hanem egyszerűen most szembeül vele a világ, hogy a civilizációk különbözőek. Én évtizedeken keresztül evvel szembeültem és megtanultam valamennyit tisztelni. Nem szabad megszegni a helybéli szokásokat, amik nekünk furcsák talán, de meg van a maguk gyökere. Egyetlen civilizációs szokást nem tudtam akceptálni. Közép-Ázsiában, a mongol jurtákban, a kumiszt még megittam, de amikor mint díszvendégnek a birka szemét odaadták, azt valahogy odébb ping-pongoztam. Ez volt az egyetlen szokás, amit megsértettem. De amúgy hihetetlen sokszínű a világ és alapjában az emberek jók.

Ugyan a származás, mint beszéltünk már róla alapvetően kárpát-medencei, és Enyedi György professzor lo-kálpatrióta, volt-e a világnak egy része, ami megfogta és picit is elgondolkozott, hogy esetlegesen ha nem Magyarországon élne, akkor ott. Ha volt ilyen, hol és miért?

Tibet nagyon megfogott, de ott kevés letelepedési hajlamom lett volna. Ahol nagyon szeretek lenni az Franciaország, én nagyon gyakran járok Párizsba a mai napig, UNESCO projektet vezetek most is. Van egy UNESCO projekt aminek az a címe, hogy a történelmi belvárosok átalakulásának társadalmi problémái. Ebben szerepel Budapest, de kiszélesítettük Közép-Európára, továbbá emelkedő nagyvárosok is a vizsgálati területek közé tartoznak, mint Mexikóváros vagy Peking. Párizsban borzalmasan szeretek lenni és otthon vagyok, de a francia társadalom nem befogadó közeg. Nem biztos, hogy jól érezném magam. Ha valami módon kényszer-emigráns lettem volna, akkor Dél-Kaliforniát választanám, mert az egy nagyon befogadó közeg, és a klímája kellemes. Életemben hat telen volt télikabát nélkül, kettő Kaliforniában, kettő Dél-Franciaországban, kettő meg Pesten, mert ellopták 1946-ban és nem volt pénzem, hogy vegyek egy újat akkor.

Egy picit komolyabb, illetve más jellegű témára szeretnék még rákérdezni. Ez a geográfia jelenlegi helyzete, magyar geográfia, geográfus iskolák. Enyedi György professzor úr, mit tart a magyar geográfia talán legnagyobb eredményének?

Növekszik a sokszínűsége. Említettem már, hogy fiatal geográfus koromban nagyon kevesen voltunk. Mindössze néhány kis tanszék volt. Növekszik a sokszínűsége, részben annak köszönhetően, hogy jóval több az érdeklődő, jóval több a hallgató is. A tanszékek nőttek, a földrajzi intézetek megerősödtek, olyan helyen is létrejöttek – például Pécsen –, ahol egy kis főiskolai tanszékből egy elég jelentős méretű földrajzi intézmény lett. És ez lehetővé teszi, hogy sokszínűbb legyen. Egy kis országban nem lehet művelni valamennyi földrajzi iskolát. Vannak olyan angolszász kutatási irány-

zatok, amelyek nem nagyon voltak itt jelen. Például a magatartástudományi irányzat – nem biztos, hogy ez a helyes magyar fordítás – nem létezett, nem volt jelen. A kulturális földrajz nemigen volt jelen. Mindenképpen erény, hogy ezek kezdenek megjelenni, szélesedik a paletta. Másik erénye talán, hogy jó értelemben képes nagytájbán gondolkozni, tehát – nem valaminő egyszerűen trianoni ke-sergés alapján – a Kárpát-medencében is gondolkodik, nagytájbán is gondolkodik. Ezt azért tartom fontosnak, mert az európai integráció nagytájbán lassacskán kezd összeállni. Ez is mindenképpen egy erénye. Ha nézem a földrajzi publikációkat, sajnálom, hogy a Földrajzi Közlemények már csak hébe-hóba jelenik meg és évente egyszer, pedig hát publikációk meg a gyakoriság fontos lenne a folyóiratoknak. A Földrajztudományi Kutatóintézet is több fajta kötetet ad ki és támogat, ha a kereskedelmi kiadókat nem érdekli, akkor kiadják. A sokszínűség fontos. A természeti földrajz is egyre szélesebb palettát fed le, nyilvánvalóan érdekli a környezet állapota. Korábban erősen a geomorfológia uralkodott. Többszínű ebből a szempontból is, és ezért jobban érintkezik más diszciplínákkal is, kevésbé van bezárva. Maga az öröndetes, hogy a földrajzosok nagy része azért a pályája során – mondjuk, amikor specializálódik – más természettudományos tárgyakkal, más társadalomtudományi témákkal is gazdagodik. Az egyik elsajátítja a szociológiát, a másik a gazdasági matematikát, és a harmadik a talajkémiát. Ez is erősíti a geográfának ezt a sokoldalúságát. És egy valamit megtarthat magának, a szintézist. Mert végül is a tájat darabokra bontjuk, a társadalmat darabokra bontjuk a vizsgálatoknál, de az élet benne együtt folyik. A tájban egyszerre zajlanak le a természeti folyamatok és a benne működő társadalom élete. A geográfának mindig megmaradhat ez a feladata, hogy szintézisbe hozhatja, és ez azért fontos. Ez a szintézis, ez a térlátásmód egy nagy erény és ezt a nagyon régi diszciplínát, ez a nagyon régi tudományt a görögök óta létező tudományt modern szereppel is felruházza.

Ön szerint van-e nagy hiányossága a geográfának?

Hiányok mindig vannak. Erre most nem tudnék mit mondani. Nem tudnám azt mondani, hogy ezt vagy azt az ágazatot jobban műveljék. Végeredményben most az a helyzet, hogy több szempontból generációváltás folyik. Az egyik szempont az, hogy az utánam jövő korosztály is már kimenőben van, és én úgy érzem, hogy egy még kevésbé vezető szerepet betöltő generáció van, a 40-esek. A 30-asoknak nagyon jó a minőségük, én nagyon sokat várok a most fölnövő generációtól, mert sokkal nagyobb a nemzetközi tapasztalatuk már, sokkal jobbak a kutatási feltételeik, mint a korábbi generációknak. A másik szempont pedig amit nagyon-nagyon jónak tartok, a doktori iskolák létrejötte. Hiszen korábban az egyetemi, úgynevezett kis doktorátus, de a kandidátusi cím is, tehát ezek a tudományos fokozatok valójában eléggé egyéni képzés, egyéni alapon, egy témavezető, egy személy alapján folytak, a doktori iskolák pedig műhelyek. Egyik jobb, másik rosszabb, ilyen az

élet. De ez a generációváltás engem optimizmussal tölt el, úgyhogy nem tudok hiányt vagy rosszat mondani azzal együtt, hogy pályát kell adni az emelkedő, tehetséges fiataloknak. Én azt hiszem meg tudják kapni.

Ez a fejlődés egyik lehetséges iránya?

Igen, igen. Most egy újabb generációváltás következik, igen.

A modern földrajztudomány vagy geográfia legfontosabb kérdéseiben van-e különbség magyar szinten és nemzetközi szinten?

Nemigen. Érthető, hogy a sarkkörti jégolvadás minket kutatási szempontból kevésbé érdekel. A fő kérdéseket megfogalmazzuk. Az egyik ilyen a környezet állapota, amely természeti és gazdasági földrajzi vizsgálatokat is összehoz. Ez nem ugyanúgy jelentkezik talán Észak-Amerikában, mint Magyarországon. Ez az egyik első számú kérdés. Vagy kétségkívül ilyen kérdés lehet a magam szűkebb szakterületét nézve most, a városnövekedés jövője. A városnövekedés, főképp a nagyvárosok növekedése gyors tempót vett fel, a városok, a nagyvárosok eloszlásának súlypontja pedig olyan mértékben helyeződik Európán kívüli térségekbe, hogy kérdéseket vet fel arra nézve, hogy milyen hatást gyakorol a világgazdaság egészére. Ez is egy nagy kérdés. Ebben mi is részt veszünk a magunk jóval kisebb városnövekedésével, vagy a Budapestével. Kérdés, hogy ebben az összefüggő globális világban például a városhálózat milyen szerepű. Növekedhet-e, meddig növekedhet, mi a határa a növekedésnek, a környezeti hatáshalmazódás kérdése, de a társadalmi nyavalyák is halmazódnak a nagyvárosokban, a biztonság aláásódik. Szóval azt hiszem, hogy ezek a nagy alapvető kérdések hazánkra is érvényesek, leszámítva, hogy vannak speciális kérdések Magyarország esetében, és a világ minden részének esetében. Mondjuk a nemzetállami határváltozások kérdése nem vetődik föl a világ több részén, például.

Kijelenthető tehát, hogy a magyar geográfia és a nemzetközi geográfia egy párhuzamos fejlődési pályát fut be?

Egy összefüggő pályát, jobb, ha nem is párhuzamosnak hívjuk, hanem összefüggőnek.

Kiket tart a mai magyar geográfiában olyan prominens képviselőeknek, akik befolyásolni tudják a geográfia fejlődését?

Hát ebben azért vagyok habozó, mert ugye azért elmúlt húsz évemet mégis a regionális tudományban töltöttem el. Nyilvánvalóan elsősorban azok tudják befolyásolni, akik valaminő irányító szerepet ebben betöltenek. Az irányító szerep különböző jellegű lehet, lehet technikai vagy admi-

nisztratív jellegű, lehet valaki intézeti igazgató, és lehet úgy irányító szerepe valakinek, hogy sok tanítványa van. Én nem szívesen neveznék meg neveket, mert biztos igazságtalan lennék, egyiket jobban ismerem, másikat kevésbé.

Elsősorban arra gondolok – talán rossz volt a megfogalmazás –, hogy bizonyos tudományokban mennyire lehet hangsúlyos a politika, mennyire lehetnek hangsúlyosak a regionális kutatások, mennyire lehetnek hangsúlyosak az egyetemi műhelyek?

Igen, a geográfiát illetően úgy vélem, hogy a földrajztudomány művelésében az egyetemi műhelyek minőségétől nagyon sok függ. Elsőrendű az egyetem, a doktori iskolák is ott vannak, például. Mert magát a geográfiát első rendben ott művelik, mert alkalmazhatják. Egy idegenforgalmi vállalkozás is alkalmaz geográfust, de az nem a geográfiát fogja művelni és fejleszteni. Az egyetemi kutatóhelyek az első rendű fontosságúak, és vannak még főhivatású kutatóhelyek, egy egyetemi kutatócsoport, vagy Akadémia által támogatott kutatócsoport, a Földrajztudományi Kutatóintézet. Mindenekelőtt ezek a főhivatású munkahelyek vagy kutatóhelyek azok, ahonnan első rendben a földrajz, mint tudomány művelését várhatjuk.

És az ön meglátása szerint a mai magyar geográfiai felsőoktatás meg tud felelni ezeknek a kihívásoknak?

Nem ismerem eléggé. Ismerek egy-két embert, de nem tudom, mit tanít. Azt tudom, hogy mindenhol panaszoznak – joggal –, hogy az egyetemi rendszer a tömegoktatásra nem készült föl. Hát persze, hogy nem. Hirtelen megnőtt a hallgatói létszám, de azon belül a tehetséges hallgatók száma ugyanannyi maradt, mint korábban. Ez törvényszerű. A tömegoktatásra nem készültek fel. Vannak most egyetemi reformok, amelyek rengeteg érzelmet korbácsolnak föl. Ezek annyiból elkerülhetetlenek – anélkül, hogy én meg tudnám ítélni, hogy melyik technikai megoldás volna jó vagy rossz –, hogy ha az egyetem tömegoktatássá válik, akkor el kell választani tőle a tömegoktatást, tehát ezt az alsó szintet, a bachelor szintet, amelyre nem találtak magyar nevet. Bachelor, azaz érettség. A bachelor szintet azért találták föl Amerikában, mert a középiskola végén gyakorlatilag nem kapnak egy olyan képesítést, amivel már igazi felsőfokú tanulmányokat folytathatnak. Ezért beiktatták a College-ot, az aleyetemet, ha úgy tetszik, amit majd itt is próbálnak megvalósítani. A valódi egyetemi oktatást ezzel nem volna szabad nagyon megterhelni. Az egyetemi oktatás a diplomáért, majd a fokozatért folyik és ennek személyesebbnek is kell lenni. Én úgy érzem, hogy nem lehet csak 300 teszt kijavításával valamiféle vizsgát alkalmazni, mert akkor statisztikai képet kapunk csak az emberről. Ebben a földrajzi oktatás azt hiszem – valamennyi felsőfokú oktatási intézménnyel együtt – most azt az átmenetet kell, hogy megszenvedje, amíg a tömegoktatást elválasztják a valódi felső-

oktatástól. A tömegoktatást elvégzőknek meg előbb-utóbb látniuk kell, hogy ezzel ők nem felsőfokú, igazi felsőfokú képzést szereztek, hanem esetleg egy áruház cipőosztályát fogják vele vezetni, nem a korábbi diplomás posztokra jogosultak.

Kis útravalónak, Enyedi György professzor mit ajánlana a figyelmébe az újabb nemzedékeknek? Figyelmezzenek a hagyományokra, próbálják magukévá tenni? Olyan erények, vagy olyan mozgatórugók ezek, amiket mindenképpen tovább kell vinni abhoz, hogy a jövő nemzedékei is eredményesek lehessenek, újat mutathassanak?

Igen, hát ugye a világ gyorsan változik. Azt üzenném, ha tetszik, az unokautódoknak, hogy tiszteljék a hagyományokat és haladják túl. Tiszteljék, de úgy, hogy ne vessék el, ha úgy vélik, hogy az új jelenségek, vagy az általuk újnak vélt jelenségek nem igazolják ezeket. De nagyon érdemes megismerni a hagyományokat, már csak azért is, hogy elkerüljük a spanyolviasz felfedezését. Most olyan nagy tömegű a nemzetközi szakirodalom, amit még az Interneten megtalálható információ is kiegészít, hogyha megnéz egy tanulmányt, az elmúlt öt évet idézi és amit korábban esetleg írtak, arról már nem is vesz tudomást. Mint mondtam egyszer gonoszul egy fiatalabb tanítványomnak, hogy a sok olvasás, sok felfedezéstől fosztja meg az embert, ez kétségtelen, de érdemes azért az új tudásunkat egy meglévő tudásanyag ismerete után megfogalmazni. Ne fedezzük föl azt, amit már felfedeztek gyakorta. Gyakran találtam már olyan lelkes fölfedezést, amit már harminc éve megírtak, csak nem olvasta el. Ismerjük el, hogy a geográfia nem most pottyant az égből, a magyar geográfia az első alapítói közé tartozott 1871-ben a nemzetközi kooperációnak. Még nem nevezték Földrajzi Uniónak, de gyakorlatilag a Földrajzi Kongresszusok alapítója volt. Merjen tovább túllépni rajta az új generáció, mert mindig új jelenségeket kell, hogy vizsgáljon, de azért tudja meg, hogy min lép túl. Ne csak lépjen.

Professzor úr, nemzetközi összehasonlításban is tud talán képet formálni a magyar geográfus felsőoktatásról, van-e visszhangja? Ismerik-e, elismerik-e?

Van persze, de ez mindig a személyektől is függ. Én sok élményemet idéztem. Nekem nem a francia felsőoktatással volt kapcsolat, hanem XYZ professzorokkal, egyik vagy másik műhellyel. Nem az amerikai felsőoktatást értékeltem – mert az rendkívül sokszínű, és én jobb helyeken tanítottam, a Columbián, a Chicagóban vagy Los Angelesben – hanem azokat a műhelyeket ahol jártam. Miért mentem oda? Mert tudtam, hogy ott jók az emberek. Miért hívtak oda? Mert gondolták, hogy valamit tudok mondani. Tehát rendkívüli mértékben függ ez azoktól, akik ezt a felsőoktatást művelik, azok minőségétől, nemzetközi kapcsolataitól. Nem kell félni, sőt muszáj összemérni magunkat a nemzetközi porondon és ez „kifizetődik”, mert akkor ismerik meg az embert. A magyar geográfiát, megismerhetik egy-egy rendezvényről, kiadványokról, de megbecsülni a nemzetközi színvonalú geográfusokról fogják.

Ha Enyedi György professzor úr megjelölhetne a magyar geográfia továbbfejlődésében irányt prioritásként, akkor mit jelölne meg, illetve mi az, ami ön szerint talán most egy picit túl hangsúlyos, nem kellene ennyit ráfordítani?

Én ilyet nem mernék mondani. Mert hiszen a magam ízlését mondhatom, de sokfajta irány és ízlés van. Divatok lecsillapodhatnak, újak emelkedhetnek, új problémák megfogalmazódhatnak. Nincs ilyen tanácsom, én úgy érzem, hogy az utódoknak van annyi esze, hogy kiválassza magának a jó utat és a sikeres utat.

Nagyon szépen köszönöm a lebetőséget.

Én köszönöm, hogy érdeklődött.

A továbbiakban Enyedi György professzor körbevezetett a dolgozószobájában.

Ez itt a kuckóm, ahol már hosszú ideje működök. Hát a könyveknek csak egy része van itt. Szomorú, de a gardróbszekrények is tele vannak könyvekkel, azokat nem tudom kirakni. Persze a 80 százalékát soha kézbe nem veszem már.

Tematikusan vannak rendezve?

Nincsenek rendezve, legyünk őszinték, összehányva vannak tematikusan, igen. A felső polcon regionálisak vannak, kontinensek, kontinensrészek szerint. Hát csak egy része van itt. Újabbban hordok be belőlük a Földrajzi Kutató könyvtárba, hogy a hálás utókor böngészhessen valamit.

Ha így pár szóban fel lehetne villantani dolgokat, mondja el kérem, mire a legbüszkébb az elmúlt 45 év tudományos pályafutás időszakából?

Megelégedettséget érzek, nem büszkeséget. Tulajdonképpen azt hiszem, hogy eredeti ötlet volt a városnövekedésnek a ciklikus jellegével foglalkozni, ami nem annyira ismert talán hazánkban. „A városnövekedés szakaszai”, egy kis füzetecske, még 1988-ban jelent meg itthon. Ezt a nemzetközi porondon jobban kifejtettem. Úgy érzem, hogy talán ez egy elég eredeti gondolat, eredmény volt és ezt még folytatom tovább. A büszkeség nem jó szó, bizonyos fajta elégedettség.

Ebben az irányvonalban fog megszületni a következő mű is?

Hát, ha megszületik. Most már csak feltételes módban beszél az ember ebben az életkorban. Csak lassan dolgozik. Igen, ezt szeretném, egy összegezést a városi világról.